

Iveta COUFALOVÁ

Lutherovo jubileum (1717) a konverze na saském kurfiřtském dvoře: východiska a možnosti výzkumu¹

Abstract: Luther's Anniversary (1717) and Conversion in the Saxon Elector's Court: starting points and possibilities of the research

The 200th Anniversary of Reformation, so called Luther's Jubilee, in 1717, was in Saxony and also in the Holy Roman Empire connected with the conversion of the Electoral Prince Frederick Augustus (in spe Augustus III) to Catholicism. This change of the confession of the Wettins' family (not only in the context of history of Protestants and also Catholics) has been interpreted by historians for a long time. And what kind of new historical methodology could be used for reinterpretation of this historical reality?

Key words: Luther's Anniversary 1717 – Jubilee of the Reformation – Augustus the Strong (1670–1733) – Frederick Augustus I (1670–1733) – Frederick Augustus II (1696–1763) – confession – conversion – Catholicism – Protestantism – Saxony – Holy Roman Empire – methodology

V červnu roku 1717 uplynulo dvacet let od chvíle, kdy saský kurfiřt Fridrich August I. (též August Silný, 1670–1733) přestoupil od luteránské na katolickou víru a následně byl jako August II. zvolen polským králem. Vytvořila se tak sasko-polská personální unie,² jež měla na evropské politické mapě setrvat dalších šest desetiletí (až do roku 1763) a August Silný se stal takzvaným panovníkem ve dvoji službě (*Herrscher in der Doppelpflicht*).³ Roku 1717 v saské, kurfiřtské, části Augustovy unie protestantští věřící očekávali takzvané Lutherovo jubileum – bylo to totiž již dvě staletí od okamžiku, kdy Martin Luther sepsal svých devadesát pět tezí (*Disputatio pro*

1 Studie vznikla díky projektu specifického výzkumu na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci Na „druhé“ straně. *Konverze a její role v raně novověké společnosti* č. IGA_FF_2015_042 realizovaného díky podpoře Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

2 Naposledy např. Frank-Lothar KROLL – Hendrik THOSS (Hgg.), *Zwei Staaten, eine Krone. Die polnisch-sächsische Union 1697–1763*, Berlin 2016. Srov. Rex REXHEUSER (Hg.), *Personalunionen von Sachsen-Polen 1697–1763 und Hannover-England 1714–1837. Ein Vergleich*, Warschau 2005.

3 Srov. statě Karla Czoka a Jacka Staszewského in: Heinz DUCHHARDT (Hg.), *Der Herrscher in der Doppelpflicht. Europäische Fürsten und ihre beiden Throne*, Mainz 1997, s. 189–205 a 207–222.

declaratione virtutis indulgentiarum) jako základ pro teologickou disputaci a poslal je Albrechtu Braniborskému, biskupu mohučskému a magdeburskému. V německém paměťovém diskurzu je Lutherův akt spojen především s přibitím těchto tezí na dveře zámeckého kostela ve Wittenbergu (31. 10. 1517).⁴ Zmiňované dvousté reformační výročí (*Reformjubiläum* či *Reformationsjubiläum*), jehož oslavy se očekávaly na podzim 1717, se nakonec nejintenzivněji připomínalo v univerzitním prostředí, a to v Sasku i v dalších protestantských státech (Wittenberg, Leipzig, Jena, Tübingen, Rostock, Greifswald, Kiel, Königsberg, Helmstedt, Giessen, Halle an der Saale, Altdorf).⁵ Ostatně ke spojení jubilea s univerzitním zázemím došlo i o století dříve (1617), tehdy vzešel impuls k plánování oslav tohoto významného momentu protestantismu z prostředí univerzity v Halle an der Saale.⁶

Co se ale zásadně proměnilo – viděno optikou reformačního jubilea –, bylo propojení vládnoucího rodu s luteránskou církví. Pro zběžnou ilustraci změn (ač by i tato komparace vydala na zajímavou studii) se nabízí srovnání pamětních listů, které vznikly při příležitosti stého výročí reformačního jubilea (např. Hans Troschel, mědirytina, Nürnberg 1617),⁷ s pamětními listy (Johann August Corvinus, mědirytina, 1717; Carl Remshardt, mědirytina, 1717; Elias Baeck, mědirytina, 1717)⁸ ke stejné příležitosti o sto let později – proměna vizuální prezentace je více než patrná. Výročí těsně před počátkem třicetileté války na vyobrazeních (ve společnosti Martina Luthera a Philipa Melanchtona) podpořil kurfiřt Jan Jiří I. (1585–1656) spolu se svým předkem Fridrichem III. Moudrým (1486–1525) – byla tak umocněna sounáležitost vládnoucí wettinské dynastie s reformovanou církví nejen v současnosti, ale i její kontinuita s minulostí. Vizuální prezentace výročí na počátku 18. století naopak vykazuje v saském prostředí výrazný odklon od spojení se světskou mocí, potažmo zemskou vládou – v centru všech zmiňovaných pamětních listů je buď

4 Gerald CHAIX, *Die Reformation*, in: Etienne Francois – Hagen Schulze (Hgg.), *Deutsche Erinnerungsorte II*, München 1997, s. 9–19. Srov. Sebastian KRANICH, *Martin Luther*, in: Matthias Donath – André Thieme (Hgg.), *Sächsische Mythen*, Leipzig 2011, s. 76–90.

5 Harm CORDES, *Hilaria evangelica academica. Das Reformationsjubiläum von 1717 an den deutschen lutherischen Universitäten*, Göttingen 2006, obzvláště s. 34–65.

6 Wolfgang FLÜGEL, *Konfession und Jubiläum. Zur Institutionalisierung der lutherischen Gedenkkultur in Sachsen 1617–1830*, Leipzig 2005, s. 29–31.

7 Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, kat. č. HB70, on-line přístup na URL: <<http://objektkatalog.gnm.de/objekt/HB70>> [cit. 10. 1. 2017].

8 *Das älteste reine Alterthum der Evangelisch-Lutherischen Kirche* (Corvinus), *Augsburger Gedenkblatt zum Reformationsjubiläum* (Remshardt), *Gedenkblatt zur Zweihundertjahrfeier der Reformation in der Augsburger St. Ulrich-Kirche* (Baeck; Landschaftsverband Westfalen-Lippe/LWL Museum für Kunst und Kultur, on-line přístup na URL: <<http://www.lwl.org/AIS5/Details/collect/109373>> [cit. 10. 1. 2017]).

sám Luther, či jeho duchovní předchůdci a následovníci, anebo variace metafor církve samotné.

Jak se tedy změnila situace v „kolébce luteránství“, v saském kurfiřtství? A jaké možnosti dává výzkum této problematiky současnému badání? Spojení problematiky panovnické konverze a aspektu konfesního jubilea v jejich symbolickém potenciálu nabízí značné interpretační možnosti, které lze přirovnat k postupům v rámci komparativních dějin⁹ – kontext přesahující dosud vymezené pole otázek a šíří záběru dává zkoumané problematice nové podněty, a ty dovolují v krajním případě i nové závěry. Vláda Augusta Silného v Sasku (a v polsko-litevské unii) v kontextu změny vyznání je pro tento primárně dekonstrukční postup takřikajíc ideální.

I proto nejprve popíšu „strategii“ postupu ve věcech víry Augusta Silného v Sasku v období od jeho konverze ke katolictví (a zvolení polským králem roku 1697) do okamžiku veřejné konverze jeho syna prince Fridricha Augusta (1717), s přihlédnutím ke specifickým okolnostem příprav oslav Lutherova jubilea (1717). S tím současně shrnu aktuální stav badání a závěrem bude učiněn souhrn možných metodologických přístupů, které budou jednoznačně svázány s aspektem panovnické konverze v tomto konkrétním saském případě a které mohou historiografická badání (nejen) o saských dějinách obohatit o nová zjištění.

Konverze protestantských vládců po třicetileté válce je zajímavým fenoménem a v současném historiografickém badání aktuálním tématem.¹⁰ Přestup ke katolictví švédské královny Kristiny (1655) nebyl do konce 17. století zdaleka jediný (stejný krok učinili mj. Karel II., Jakub II., Anton-Ulrich Brunšvicko-Wolfenbüttelský, Gustav Samuel Leopold Falcko-Zweibrückenský atd.), přesto je postup, k němuž se změnou vyznání odhodlal August Silný, svým způsobem jedinečný. Tento Wettin se v roce 1694 stal po smrti svého bratra Jana Jiřího IV. nečekaně kurfiřtem saským. Jeho mocenské záměry –

9 Srov. např. Evi ZEMANEK (Hg.), *Komparatistik*, Berlin 2012, obzvláště s. 67–74; v českém jazyce je nepřehlédnutelným kompendiem srovnávací metody jako nástroje historické vědy Miroslav HROCH, *Hledání souvislostí. Eseje z komparativních dějin Evropy*, Praha 2016, s. 10, 17–18, 29–40.

10 Zde výběr z referenčních prací k tematice konverzí, které vznikly v posledních letech a týkají se především říšského prostoru: Ute LOTZ-HEUMANN – Jan-Friedrich MISSFELDER – Matthias POHLIG (Hgg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*, Heidelberg 2007; Arno HERZIG, *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Göttingen 2000; Ines PEPPER, *Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700*, München 2010; Ulrich ROSSEAUX – Gerhard POPPE (Hgg.), *Konfession und Konflikt. Religiöse Pluralisierung in Sachsen im 18. und 19. Jahrhundert*, Münster 2012; Ricarda MATHEUS – Elisabeth OY-MARRA – Klaus PIETSCHMANN (Hgg.), *Barocke Bekehrungen. Konversionsszenarien in Rom der Frühen Neuzeit*, Bielefeld 2013; Ricarda MATHEUS, *Konversionen in Rom in der Frühen Neuzeit. Das Ospizio dei Convertendi 1673–1750*, Berlin – Boston 2012; Kim SIEBENHÜNER, *Glaubenwechsel in der Frühen Neuzeit. Chancen und Tendenzen einer historischen Konversionsforschung*, Zeitschrift für historische Forschung 34, 2007, s. 243–272.

chtěl pro Wettiny získat královský titul, a to ideálně dědičný¹¹ – ho o tři roky později dovedly k rozhodnutí usilovat o polskou královskou korunu. Avšak jednou z podmínek volby polským králem bylo katolické vyznání.¹²

August Silný tedy konvertoval, a to v tajnosti, prostřednictvím svého příbuzného ze sekundogenitury, z albertinské větve Wettinů, Christiana Augusta Sasko-Zeitzského, tehdejšího biskupa v uherském Rábu, který byl rovněž konvertitou a jemuž se přezdívalo „kardinál ze Saska“ (*Kardinal von Sachsen*).¹³ Spojení kurfiřta a příslušníka vedlejší wettinské větve je v tomto nanejvýš „kontroverzním“, nadto v duchovním slova smyslu křehkém aktu, důležitým okamžikem pro „saský konverzní příběh“.¹⁴ Současně je

-
- 11 Velmi kriticky tento postup hodnotí Karlheinz BLASCHKE, *Sachsens Interessen und Ziele in der sächsisch-polnischen Personalunion*, in: R. Rexhausen (Hg.), *Die Personalunionen*, s. 67–86 (původně in: *Neues Archiv für sächsische Geschichte* 73, 2002, s. 43–61); srov. TÝŽ, *Kritische Beiträge zu einer Biographie des Kurfürsten Friedrich Augusts I. von Sachsen*, in: *August der Starke und seine Zeit. Beiträge des Kolloquiums vom 16. bis 17. September 1994 auf der Festung Königstein, Dresden 1995*, s. 7–13 a TÝŽ, *Kritische Beiträge zu einer Biographie des Kurfürsten Friedrich I. August und seine Folgen*, in: *Sachsen und Polen zwischen 1697 und 1765. Beiträge der wissenschaftlichen Konferenz vom 26. bis 28. Juni 1997 in Dresden, Dresden 1998*, s. 210–222; srov. Miloš ŘEZNÍK, *Das Augusteische Zeitalter – Kontinuität und Wandel seiner Interpretation. Eine Reminiszenz an Jacek Staszewski (1933–2013)*, in: F.-L. Kroll – H. Thoss (Hgg.), *Zwei Staaten, eine Krone*, s. 265–287, obzvlášť s. 265, 266/pozn. 2.
- 12 Podrobněji např. Markus MILEWSKI, *Die polnische Königswahl von 1697*, Wien 2008, s. 19–50; srov. s posledními pracemi, např. Ulrich ROSSEAUX, *Das bedrohte Zion: Lutheraner und Katholiken in Dresden nach der Konversion Augusts des Starken (1697–1751)*, in: U. Lotz-Heumann – J.-F. Missfelder – M. Pohlig (Hgg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*, s. 212–235, obzvlášť 212–213 nebo Jacek BURDOWICZ-NOWICKI, *Piotr I, August II i Rzeczpospolita, 1697–1706*, Kraków 2013, obzvlášť s. 84–85.
- 13 Christian August von Sachsen-Zeitz (1666–1725) konvertoval již v roce 1689, resp. 1691, a posléze patřil k „ceněným“ konvertitům v takzvaném vídeňském, tj. císařském okruhu. Základní údaje: Jochen VÖTSCH, *Christian August, Herzog von Sachsen-Zeitz*, in: Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V. (Hgg.), Martina Schattkowsky (bearb.), *Sächsische Biografie*, on-line přístup na URL: <[http://saebi.isgv.de/biografie/Christian_August_von_Sachsen-Zeitz_\(1666-1725\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Christian_August_von_Sachsen-Zeitz_(1666-1725))> [cit. 27. 8. 2014]. Dále rovněž Jochen VÖTSCH, *Staatsbildung in Mitteleuropa? Entstehung und Entwicklung der kursächsisch-albertinischen Nebenlinien*, in: Martina Schattkowsky – Manfred Wilde (Hgg.), *Sachsen und seine Sekundogenituren. Die Nebenlinien Weißenfels, Merseburg und Zeitz (1657–1746)*, Leipzig 2010, s. 58–72, zde s. 70 či Detlef DÖRING, *Die Höfe der Sekundogenituren in ihrer Stellung zu den geistesgeschichtlichen Entwicklungen um 1700*, in: tamtéž, s. 207–228, zde s. 211. Srov. rovněž Hellmut KRETZSCHMAR, *Zur Geschichte der sächsischen Sekundogeniturfürstentümer (II. Teil). Die Linien Sachsen-Merseburg und Sachsen-Zeitz*, in: Reiner Groß – Manfred Kobuch (Hgg.), *Hellmut Kretzschmar. Vom Anteil Sachsens an der neueren deutschen Geschichte. Ausgewählte Aufsätze*, Leipzig 1999, s. 172–203, obzvlášť zde s. 193an. (studie z let 1925/27).
- 14 V češtině se adjektivum „konverzní“ v souvislosti s konverzí nejčastěji používá v kontextu měnové konverze. Z podstaty se ale jedná o stejný princip (jde o změnu; srov. Jiří KRAUS a kol., *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha 2011, heslo „konverze“ a „konverzní“), a tak i zde v této studii, kde je ústředním předmětem úvah konverze vyznání, volím na tomto místě adjektivum „konverzní“ zcela ve shodě s českým tvaroslovím, resp. slovtvorbou, ač se jedná o progresivní posun, kdy je postpozice/genitivní vazba v některých případech nahrazována (obzvlášť pod tlakem angličtiny) přívlaskem shodným.

Augustova konverze zajímavým materiálem pro historiografickou debatu o sférách panovnické moci: „*Studium panovnického majestátu v sobě spojuje několik poměrně vzdálených oblastí, které jsou propojeny v jedné postavě, v postavě panovníka, jenž je na jedné straně soukromou osobou, na straně druhé politickou institucí. Mezi privátní a veřejnou sférou tak není u panovníka žádný zásadní předěl, neexistuje hranice, která by oddělovala jeho soukromí od politiky, hospodářství či kultury. Uvedenou hranici je tak třeba chápat pouze jako orientační a veskrze pomocné zpřehlednění složité a vzájemně propojené problematiky.*“¹⁵ I z tohoto důvodu by bylo chybné vykládat fakt, že August konvertoval v tajnosti, za „důkaz“ toho, že se jednalo o ryze soukromou záležitost, ač to samotný panovník takto údajně definoval.¹⁶ Jasným motivem zde byla snaha vyhnout se problémům v saském prostředí. Navíc Augustova konverze nebyla ve středoevropském prostoru až takovým „překvapením“ – jednak i jeho předci o změně vyznání vážně přemýšleli (výrazné prokatolické tendence vykazoval již Jan Jiří II.), jednak on sám dával otevřeně najevo sympatie katolickým kruhům od své kavalířské cesty po (západní a jižní) Evropě.¹⁷

Konverze Augusta Silného v odborném diskurzu neustále rezonuje, její výklad však byl často podřizován zjednodušenému a schematickému chápání tohoto panovníka. Kladeno je mnoho otázek, na něž však pravděpodobně není možné získat relevantní odpovědi, a to ani díky bohatému archivnímu zázemí. Za všechny otázky zde uvedme dvě: Jaký význam měla pro Augusta Silného víra? S ohledem na myšlenkový svět člověka raného novověku – a jeho potřebu spásy – se zdá nemožné, že by pro Augusta Silného byla víra bezvýznamnou položkou. A byla jeho konverze skutečně pouze pragmatickým krokem k získání královského titulu? Od těchto nezodpověditelných, přesto nepominutelných otázek je nutné přejít k problematice luteránství v Sasku v obecné rovině – jak Augustovu změnu víry přijala jeho „domovská země“?

Sasko bylo od augšpurského náboženského míru ve víře jednotné – jednalo se o homogenní celek, kde katolíci tvořili nepatrnou menšinu. Mše v katolickém ritu se sloužily pouze ve vyslaneckých rezidencích katolických států,¹⁸ a pak také v Lužici,

15 Jiří HRBEK, *Panovnická moc v raném novověku*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 119–144, zde s. 119.

16 Problematiku výkladu zmiňuje rovněž např. Klaus FITSCHEN, *Der Glaubenwechsel Augusts des Starken im Spannungsfeld toleranz- und konfessionspolitischer Probleme*, in: F.-L. Kroll – H. Thoss (Hgg.), *Zwei Staaten, eine Krone*, s. 165–174, zde s. 166–167.

17 Kavalířskou cestu podstoupil princ Fridrich August mezi květnem 1687 a dubnem 1689. Především ve Francii a na dvorech na Apeninském poloostrově se nechal inspirovat dvorskými slavnostmi a karnevaly. Katrin KELLER (Hg.), *Mein Herr befindet sich gottlob gesund und wohl. Sächsische Prinzen auf Reisen*, Leipzig 1994.

18 Podrobně se problematikou katolických bohoslužeb ve vyslaneckých rezidencích v Drážďanech převážně na archivních materiálech císařských vyslanců věnoval Jiří KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech v druhé půli 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 30, 2015, č. 1, s. 127–156.

jejíž historický vývoj se ale od jádra saského státu lišil.¹⁹ Znepokojení nad přestupem Augusta Silného na katolickou víru tedy nevyjadřovaly jen protestantské stavy Sváté říše římské – saský kurfiřt byl totiž s ohledem na své přední místo v hierarchii říše hlavou direktoria luteránských a reformovaných říšských stavů (tzv. *Corpus Evangelicorum*) na říšském sněmu²⁰ –, ale také zemské stavy saské, které se obávaly o své výlučné postavení v zemských záležitostech, protože se domnívaly, že s konverzí jejich panovníka bude umožněn výkon nejvyšších úřadů nikoliv jen luteránům, ale rovněž katolíkům. Napjaté vztahy v domácí politice byly konstantou Augustovy vlády²¹ a panovník se je snažil mírnit „ujistěním o víře“, jejichž vydávání se saské zemské stavy dožadovaly – tomuto dosud spíše opomíjenému pramenu bude ještě věnována pozornost níže.

Takzvaný „atest“ (*Atest/ation*), potvrzení o přestupu Augusta Silného ke katolické víře,²² patří naopak, s nadsázkou řečeno, k jednomu z nejčastěji citovaných archivních dokumentů v saských dějinách. Interpretace této listiny, a tedy změny víry Augusta Silného, byla vždy ovlivněna historiografickými trendy v bádání – existují proto práce, které tento akt vykládají z pozice ryze popisných/pozitivistických politických dějin (především ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století (např. Philipp Hildebrandt, Paul Haake),²³ dějin

19 Lužice byla k Sasku přivtělena během třicetileté války tzv. Pražským mírem (1635). Srov. Siegfried TORNOW, *Was ist Osteuropa? Handbuch zur osteuropäischer Text- und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat*, Wiesbaden 2005, s. 340–345; Katrin KELLER, *Landesgeschichte Sachsen*, Stuttgart 2002, s. 22–24.

20 Jürgen LUH, *Unheiliges Römisches Reich. Der konfessionelle Gegensatz 1648 bis 1806*, Potsdam 1995; TÝŽ, *Kampf ums Direktorium. Preussen, Sachsen und die Führung des Corpus Evangelicorum*, in: Frank Göse – Winfried Müller – Kurt Winkler – Anne-Katrin Ziesak (Hgg.), *Preussen und Sachsen. Szenen einer Nachbarschaft*, Dresden 2014, s. 170–175.

21 Wieland HELD, *Der Adel und August der Starke. Konflikt und Konfliktaustrag zwischen 1694 und 1707 in Kursachsen*, Köln – Weimar – Wien 1999, obzvláště s. 47–59, 148–165, 185–203.

22 „*Omnibus et Singulis praesentes hasce litteras nostras visuris seu legi audituris notum facimus et attestamus quod serenissimus Princeps Dominus Fridericus Augustus Elector Saxoniae etc. Dominus Cognatus noster Dilectissimus et Honoratissimus, hodie, scilicet Festo ss. Trinitas 2. die Mensis Junii 1697 ab omni haeresi ex peccato Apostolica nobis Concessae facultate a nobis absolutus ex juxta consilii Tridentini Decretum abjurato Lutheranismum in manibus nostris Professione Fidei missa. Romanam Catholicam unam salvissimamque Religionem amplexus fuerit, sacramus Communionem Secundum Ecclesiae Catholicae praescriptum morem debita cum magna reverentia ex devotione ex manibus nostris sumpserit, in quorum fidem praesentes propria manu subscriptas sigillo nostro communicavimus. / Datum Badae in Austria Anno et Die ut Supra. / Christianus Augustus, Episcopus Jauriensis, Dux Saxoniae.*“ Sächsisches Staatsarchiv – Hauptstaatsarchiv Dresden (dále jen SHStA Dresden), f. 10024 Geheimer Rat, Loc. 10330/15.

23 Philipp HILTEBRANDT, *Die polnische Königswahl von 1697 und die Konversion Augusts des Starken*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 10, 1907, s. 152–215; Paul HAAKE, *König August der Starke. Eine Charakterstudie*, München – Berlin 1902; TÝŽ, *Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen*, Historische Vierteljahrschrift 9, 1906, s. 31–84; TÝŽ, *Der Glaubenswechsel Augusts des Starken*, Historische Vierteljahrschrift 10, 1907, s. 382–392. Později na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století se sasko-polská problematika, resp. politický akcent

dynastických vztahů (např. Günther Christ, Anne-Simone Knöfel),²⁴ dějin německého prostoru (v posledních letech především Jochen Vötsch či Jürgen Luh),²⁵ kulturních dějin (Barbara Marx, Joachim Menzhausen),²⁶ dějin umění (např. Cornelius Gurlitt, Harald Marx)²⁷ a v neposlední řadě církevních dějin (především Franz Blanckmeister, Johannes Ziekursch, Paul Franz Saft, Siegfried Seifert).²⁸ Teprve v posledních dvou desetiletích²⁹ se rovněž ve výzkumu saských dějin badatelé zaměřili na mnohovrstevnatou problematiku konfesních dějin (např. Ulrich Rosseaux, Dagmar Freist aj.).³⁰ Jisté „zpoždění“ ve výzkumu konfesní kultury v saských dějinách, obzvlášť za vlády Augusta Silného, vyplývá z toho, že východoněmecké dějepiscectví se jednak na konfesionalizaci příliš nesoustředilo,³¹ jednak

německo-polských vztahů, včetně Augustovy konverze a volby polským králem, byť nakrátko opět dostala do popředí badatelského zájmu – zejména sborník Johannes KALISCH – Józef GIEROWSKI (Hgg.), *Um die polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*, Berlin 1962.

- 24 Anne-Simone KNÖFEL, *Dynastie und Prestige. Die Heiratspolitik der Wettiner*, Köln – Weimar – Wien 2008; Günther CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession. Beobachtungen zu Fürstenkonversionen des ausgehenden 17. und beginnenden 18. Jahrhunderts*, Saeculum 24, 1973, s. 367–387; TÝŽ, *Hof – Territorium – Untertanen. Beobachtungen zur Stellung zum Katholizismus konvertierter Fürsten im 17. und 18. Jahrhundert*, Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 13, 1994, s. 25–61. Zajímavé úvahy a souvislosti prezentoval Josef MATZERATH, *Hof und Konfession*, in: U. Rosseaux – G. Poppe (Hgg.), *Konfession und Konflikt*, s. 233–250, který zde mj. shrnuje proměny bádání o německých dějinách z hlediska problematiky konfese.
- 25 Především Jochen VÖTSCH, *Kursachsen, das Reich und der mitteleuropäische Raum zu Beginn des 18. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 2003 (a jeho přípravná studie TÝŽ, *Kursachsen, das Reich und der mitteleuropäische Raum zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Eine Problemskizze*, Neues Archiv für sächsische Geschichte 67, 1997, s. 311–322).
- 26 Barbara MARX (Hg.), *Elbflorenz. Italienische Präsenz in Dresden 16.–19. Jahrhundert*, Amsterdam – Dresden 2000; Barbara MARX (Hg.), *Kunst und Repräsentation am Dresdner Hof*, München – Berlin 2005; Joachim MENZHAUSEN, *Kulturgeschichte Sachsens*, Leipzig 2007; Claudia SCHNITZER, *Constellatio Felix. Die Planetenfeste Augustus des Starken anlässlich der Vermählung seines Sohnes Friedrich August mit der Kaisertochter Maria Josepha 1719 in Dresden*, Dresden 2014.
- 27 Nestorem kunsthistorického bádání je bezesporu Cornelius Gurlitt, který se soustředil hlavně na architektonické umění, období vlády Augusta Silného však zachytil ve větší šíři: Cornelius GURLITT, *August der Stärke. Quellen zur Geschichte der Kunstgeschichte*, 2 Bd., Dresden 1924; průřez pracemi a směry bádání této vědecké disciplíny na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století poskytuje katalog k výstavě doplněný studiemi Jutta KAPPEL, *Königliches Dresden. Höfische Kunst im 18. Jahrhundert*, München 1990; v novém tisíciletí Harald MARX, *Sehnsucht und Wirklichkeit. Malerei für Dresden im 18. Jahrhundert*, Dresden 2009.
- 28 K problematice církevních dějin viz níže pozn. 37–39.
- 29 Srv. J. MATZERATH, *Hof und Konfession*, s. 35–37.
- 30 U. ROSSEAU – G. POPPE (Hgg.), *Konfession und Konflikt*; přehledné shrnutí nabízí např. Ulrich ROSSEAU, *1697 – Politik und Konfession. Die Wahl Augustus des Starken zum polnischen König*, in: Reinhardt Eigenwill (Hg.), *Zäsuren sächsischer Geschichte*, Markkleeberg 2010, s. 118–135. Problematice smíšených manželství se dlouhodobě věnuje Dagmar FREIST, *Glaube – Liebe – Zwietracht. Religiös-konfessionell gemischte Ehen in der Frühen Neuzeit*, Berlin – Boston 2017.
- 31 Výjimkou potvrzující pravidlo byla práce Agathy KOBUCH, *Zensur und Aufklärung in Kursachsen. Ideologische Strömungen und politische Meinungen zur Zeit der sächsisch-polnischen Union (1697–1763)*, Weimar 1988.

„saské dějiny“ měly v daném východoněmeckém konceptu komplikované postavení – v rámci územněsprávního uspořádání DDR bylo bývalé saské kurfiřtství (resp. království) rozděleno do tří oblastí (*Bezirke*), čímž zanikla či byla potlačena potřeba „identifikace“ s dějinami státního celku, který již neexistoval. Potlačení obrazu Augusta Silného jako schopného panovníka bylo svým způsobem vítáno – do „východoněmeckého“ příběhu nezapadal.³²

Svým způsobem přelom v bádání o sakém prostoru za vlády Augusta Silného přinesl konec osmdesátých a počátek devadesátých let 20. století – opětne sblížení s Polskem otevřelo i nové možnosti v pohledu na sasko-polskou unii.³³ Tehdy také vznikly – po dlouhé době – nové biografie o Augustovi Silném, které mimo jiné do jisté míry reflektovaly i konfesní problematiku.³⁴

Aktuálně poslední (a proto je jí zde věnován nadstandardní prostor) sumarizací konfesních otázek a specifických aspektů víry a tolerance v rámci výzkumu saských, resp. sasko-polských dějin, je studie lipského teologa Klause Fitschena v kolektivní monografii *Zwei Staaten, eine Krone*.³⁵ Fitschen sice naznačuje, že konverze Augusta Silného byla něčím víc než jen politickým nástrojem k dosažení polské královské koruny, i z nečetných odkazů na pramenný materiál ale vyplývá, že lze na tomto poli stále mnohé objasnit. Navíc, a to je mnohem podstatnější, je Fitschenova kapitola jedinou, která se konfesní problematice (v rámci oddílu o jedné kapitole „*Víra a tolerance vyznání*“) v knize věnuje – na rozdíl od jiných částí mapujících nejrůznější segmenty existence sasko-polské unie, které obsahují tematické kapitoly vždy v počtu čtyři až pět.³⁶ Vlastně je to symbolické. Problematika konfese, jak už bylo zmíněno výše, stála v bádání saských dějin minimálně od poloviny 20. století zcela na okraji zájmu. A tak vznikla velká badatelská mezera mezi pracemi, které byly napsány na přelomu 19. a 20. století, a mezi bádáním po polovině 20. století. I proto

32 K. KELLER, *Landesgeschichte Sachsen*, s. 7 a 18–28; srov. Karlheinz BLASCHKE, *Die Landesgeschichte in der DDR – ein Rückblick*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 126, 1990, s. 243–261.

33 Werner SCHMIDT – Dirk SYDRAM (Hgg.), *Unter einer Krone. Kunst und Kultur der sächsisch-polnische Union (Ausstellung vom 23. November 1997 bis 8. März 1998 im Dresdner Schloß)*, Leipzig 1997. Tato publikace jednak obsahuje i oddíl o církvi a víře („*Kirche und Glauben*“, s. 97–120; včetně vstupního textu Wojciecha Kriegoise „*Kirchen und Konfessionen*“, s. 96–97). Nepominutelný je rovněž další svazek řady Saxonica, který v mnohém navazuje na výše zmíněný klasický sborník *Um die polnische Krone: Reiner GROß – Britta GÜNTHER – Nina KRÜGER – Renate WIßUWA* (Hgg.), *Sachsen und Polen zwischen 1697 und 1765. Beiträge der wissenschaftlichen Konferenz vom 26. bis 28. Juni 1997 in Dresden*, Dresden 1998.

34 Karl CZOK, *August der Starke und Kursachsen*, Leipzig 1990; TÝŽ, *August der Starke und seine Zeit*, Leipzig 1989; TÝŽ, *Am Hof Augusts des Starken*, Leipzig 1990; v polštině pak především Jacek STASZEWSKI, *August II Mocny*, Warszawa 1998.

35 K. FITSCHEN, *Der Glaubenwechsel Augusts des Starken*.

36 Jednotlivé oddíly: „*Politika a diplomacie*“, „*Vláda, správa, dynastické světy*“, „*Umění, kultura, věda*“, „*Důsledky, kultura paměti*...“

se stále pracuje s pracemi „nestorů“³⁷ saských církevních dějin – Johannese Ziekursche a Franka Blanckmeistera,³⁸ k nimž se později přiřadili Paul Franz Saft a Siegfried Seifert.³⁹

Augustova konverze nebyla a není pouze předmětem historiografických rozborů,⁴⁰ cílem spekulací i veřejné debaty se stala okamžitě poté, co ji August Silný podstoupil. Podle některých výkladů panovník narušil rovnováhu konfesního uspořádání v rámci Svaté říše římské a současně se stal jednoznačně neuchopitelnou postavou pro své současníky i pro následné generace.⁴¹ Míra pragmatismu, kterou panovníci v rámci svých politických plánů byli schopni přijmout, se ocitla na hraně akceptace – alespoň tak se to může zdát z pohledu dneška, kdy jsme ovlivněni mnoha vrstvami interpretací, které se v tomto konkrétním případě k době vlády Augusta Silného vážou. Záhy totiž začala velká severní válka, v níž August Silný (spolu s Ruskem Petra Velikého) bojoval proti švédskému králi Karlu XII., jenž podporoval jeho konkurenta Stanisława Leszczyńskiego v boji o polský trůn. I Augustovi političtí protivníci v říši využili konverze měrou vrchovatou. Příležitosti se chopilo především Prusko, jehož ambice se v mnohém s těmi Augustovými překrývaly,⁴² současně tak August Silný nahrál propagandě, která v souvislosti s konfesními otázkami kvetla již od konce 16. století a vyvrcholila svým způsobem za třicetileté války.⁴³

Obecně vzato se konverze Augusta Silného stala jakýmsi příkladem „Fürstenkonversion“, za všechny zde citujme ze studie E.-O. Madera o konverzích v raně novověké střední Evropě: „*Alles in allem führte das Phänomen der Fürstenkonversionen zum Katholizismus in Mitteleuropa dazu, dass sich die konfessionellen Gewichte in dem um 1600 mehrheitlich*

37 Srov. Birgit MITZSCHERLICH, *Der Neubeginn des Katholizismus in Leipzig im 18. Jahrhundert*, in: Enno Bünz – Armin Kohnle (Hgg.), *Das religiöse Leipzig. Stadt und Glauben vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Leipzig 2013, s. 237–255, zde s. 237.

38 Především Johann ZIEKURSCH, *August der Starke und die katholische Kirche in den Jahren 1697–1720 I, II*, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 24, 1903, Heft 1, s. 88–135 a Heft 2, s. 232–280 (zde obzvláště ke konverzi prince) a Franz BLANCKMEISTER, *Christiane Eberhardine, die letzte evangelische Kurfürstin von Sachsen, und die konfessionellen Kämpfe ihrer Tage*, *Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte* 6, 1891, s. 1–84 či TÝŽ, *August der Starke in der Kirchengeschichte*, *Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte* 41/42, 1932/33, s. 65–67; popřípadě Bernhard DUHR, *Die Konversion des Kurprinzen Friedrich August von Sachsen (1712–1717)*, *Stimmen der Zeit. Monatschrift für das Geistesleben der Gegenwart* 111, 1926, Heft 8, s. 104–117 (jezuitský pohled).

39 Paul Franz SAFT, *Der Neuaufbau der katholischen Kirche in Sachsen*, Leipzig 1962 a Siegfried SEIFERT, *Niedergang und Wiederaufstieg der katholischen Kirche in Sachsen 1517–1773*, Leipzig 1964.

40 Srov. G. CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession*, zde s. 373; obzvláště kritický je k Augustově vládě (včetně konverze) K. Blaschke ve všech svých studiích – viz pozn. 11.

41 K tomu cituje tzv. *vox populi* J. MATZERATH, *Hof und Konfession*, s. 242–245.

42 I toto tvrzení je poněkud zjednodušující a skýtá mnohé inspirace pro další výzkum. Naposledy možnosti sasko-pruského komparačního výzkumu shrnuty v publikaci F. GÖSE – W. MÜLLER – K. WINKLER – A.-K. ZIESAK (Hgg.), *Preussen und Sachsen*.

43 V českém prostředí naposledy problematiku přiblížil Jaroslav MILLER, *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580–1650)*, Praha 2012.

*protestantischen Reich bis zum 18. Jahrhundert stark zugunsten des Katholizismus verschoben hatten mit dem Kuriosum, dass der Vorsitzende des Corpus Evangelicorum, der Kurfürst von Sachsen seit dem Konfessionswechsel Augusts II. 1697 katholisch war.*⁴⁴

Výkonem povinností spojených s čelným místem mezi protestantskými stavy proto August Silný pověřil jako administrátora Christiana Sasko-Weißenfelského (1682–1736) z wettinské sekundogenitury. A byl to právě Christian Sasko-Weißenfelský, kdo se později jménem wettinského rodu stal rovněž hlavním mluvčím ve věci oslav dvouletého výročí Lutherova vystoupení (1517/1717), ač o tuto roli usilovali i další suverénní vládcí v protestantské části říše.⁴⁵

Na saském kurfiřtském území a na územích albertinských Wettinů se poslední říjnový den jako den reformace (*Reformationstag*) každoročně slavil již od roku 1668, podle vyhlášky, kterou vydal Jan Jiří II.⁴⁶ Ovšem připomínaly se i jiné momenty, nejen vystoupení Martina Luthera s 95 tezemi v roce 1517. Jednalo se o „jubilea“ spojená s postupem a prosazováním reformace – prostřednictvím těchto jubileí se utvářelo a utvrzovalo dějinné místo luteránství. Stěžejním výročím bylo již v průběhu reformace, v 16. století, připomínání takzvaného augšpurského vyznání (*Augsburger Bekenntnis*) luteránských stavů na říšském sněmu v roce 1530 – v německém protestantském prostředí bylo považováno za vrchol reformačního hnutí a ústřední událost reformace (dokonce se hovoří o *heilgeschichtliche Bedeutung*).⁴⁷ Tento postup byl patrný i v jiných německých státech – konkrétní data a formy jubileí se odvíjely od různých přelomových událostí v protestantském diskurzu. Za jubilejní tedy nebyl považován pouze rok 1517, přesto byl důležitým mezníkem v každém nastávajícím století.⁴⁸ A to i v případech, že „oslavý“ byly spíše skromné, ostatně tak, jak to luteránské vnímání vnitřního prožitku víry bez potřeby velkolepých prostředníků upřednostňovalo.

44 Eric-Oliver MADER, *Fürstenkonversionen zum Katholizismus in Mitteleuropa im 17. Jahrhundert. Ein systematischer Ansatz in fallorientierter Perspektive*, *Zeitschrift für historische Forschung* 34, 2007, s. 403–440, zde s. 408.

45 Jedná se především o iniciativu pruskou a dále o vyjednávání Friedricha II. von Sachsen-Gotha-Altenburg a Ernsta Ludwiga von Hessen-Darmstadt. Srov. Hans-Jürgen SCHÖNSTÄDT, *Das Reformationjubiläum 1717. Beiträge zur Geschichte seiner Entstehung im Spiegel landesherrlicher Verordnungen*, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 93, 1982, s. 58–118, zde s. 71–73.

46 H.-J. SCHÖNSTÄDT, *Das Reformationjubiläum 1717*. Srov. příslušnou kapitolu o německých svátcích v: Emil BRIX – Hannes STEKL (Hgg.), *Der Kampf um das Gedächtnis. Öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*, Wien – Köln 1997.

47 Stefan DORNHEIM, *Der Pfarrer als Arbeiter am Gedächtnis. Lutherische Erinnerungskultur in der Frühen Neuzeit zwischen Religion und sozialer Kohäsion*, Leipzig 2003, s. 30–43, obzvláště pozn. 69.

48 Srov. tematické číslo *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 93, 1982, v němž se autoři věnují jubileím v letech 1617, 1717, 1817 i 1917; ostatně horečnatá aktivita spojená s jubileem v novém tisíciletí je patrná v německých protestantských zemích i nyní – koordinovanou činnost zachycuje webová platforma URL: <<https://www.luther2017.de/>> [cit. 15. 1. 2017].

Byla-li konverze Augusta Silného překvapivě rychlá, konverze jeho syna (a jediného legitimního nástupce na kurfiřtřský stolec), prince Fridricha Augusta (II.), který se narodil necelý rok (17. října 1696) před volbou Augusta Silného polským králem, byla záležitostí, jež držela „v pohotovosti“ a v napětí bezprostřední Augustovo okolí i evropské panovníky po několik let. Ani v „soukromém prostoru“ totiž nebyla změna vyznání Augusta Silného přijímána bez výhrad. Jeho matka Anna Sofie Dánská (1647–1717) ani manželka Christiana Eberhardina Braniborsko-Bayreuthská (1671–1727) vyznání nezměnily. Zůstaly i nadále věrný luteránskému ritu, obě byly posléze – v protestantském diskurzu – oslavovány jako „pilíře protestantismu“ v Sasku.⁴⁹ Matka i babička budoucího Fridricha Augusta II. hájily jeho protestantskou víru,⁵⁰ avšak politické plány Augusta Silného dovedly i tohoto mladého Wettina nejprve k tajné konverzi – s největší pravděpodobností v roce 1712 v Bologni (prostřednictvím Christiana Augusta Sasko-Zeitzského) –, posléze ke konverzi veřejné, jíž kurfiřtřský syn podstoupil v říjnu 1717, jen několik dnů před počátkem oslav Lutherova jubilea.⁵¹ August Silný se podle zpráv snažil, aby se tato veřejná proklamace uskutečnila později (mj. i z toho důvodu, že v témže roce konvertoval i bratr Christiana Augusta Sasko-Zeitzského Moritz Wilhelm, a navíc August Silný v té době pobýval v Lipsku, kde se účastnil místních trhů a vnímal nervozitu ve společnosti), což se nakonec nezdařilo.⁵²

Již bylo naznačeno, že cesta k tomuto „coming outu“ mladého prince⁵³ byla dlouhá a doprovázela ji horečnatá diplomatická aktivita sestávající ze složitých zákulisních vyjednávání. Významnou roli v těchto případech obecně hráli nunciové, císařští diplomaté i diplomaté dalších zemí. V případě Saska se obzvláště po roce 1710 (August Silný tehdy po bitvě u Poltavy opět razantně vstoupil do polské politiky) okolo víry kurfiřtřského prince rozpoutala diplomatická „bouře“.⁵⁴ A co vedlo kurfiřtřského prince ke změně vyznání? On sám se nikdy k tomu, jaké konkrétní pohnutky ho vedly ke konverzi,

49 G. CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession*, s. 382.

50 J. STASZEWSKI, *August II.*, s. 40.

51 Thomas NICKLAS, *Friedrich August II. (1733–1763) / Friedrich Christian (1763)*, in: Frank-Lothar Kroll (Hg.), *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige 1089–1918*, München 2004, zde s. 194–195.

52 Shrnutí: J. ZIEKURSCH, *August der Starke und die katholische Kirche*, s. 270.

53 Kim Siebenhüner píše dokonce o „životě ve lži“ a vlivu takové dvojakosti na psychický vývoj jedince. Srov. K. SIEBENHÜNER, *Glaubenwechsel in der Frühen Neuzeit*, s. 243–272, zde obzvláště s. 258.

54 K princově konverzi jsou bohaté pramenné materiály v SHStA Dresden, f. 10026 Geheimes Kabinett, např. Loc. 2775/7 a Loc. 759/1–2, z nichž mj. vyplývá, že se na vyjednáváních podílel například i Georg Sigismund von Nostitz, šlechtic pocházející ze starého lužického (resp. ze slezské linie) rodu, který je velice úzce spjat rovněž s českými zeměmi. G. S. Nostitz byl v té době saským vyslancem v Hannoveru (1709–1718) a od roku 1714 rovněž v Londýně. Současně se díky těmto bohatým a dosud zcela nevytěženým pramenným materiálům dá načrtnout „vztahová síť“ jednak mezi dalšími konverzemi v německém panovnickém prostředí, a jednak mezi tehdejšími diplomaty.

nevyjádřil.⁵⁵ Z pohledu druhé strany skýtal pro papeže i císaře saský dvůr zajímavou perspektivu z hlediska rekonverze rodu – konverze Augusta Silného byla důležitá, přesto by mnohem hodnotnější z hlediska katolické církve byla konverze celé kurfiřtské rodiny. Naděje tak upínali nejen k princovi, ale také ke kurfiřtově manželce.⁵⁶ I proto se po roce 1711 začaly množit úvahy (které August Silný podporoval) o tom, že by si kurfiřtský princ Fridrich August měl vzít neter nového císaře Karla VI., tedy jednu z dcer zesnulého Josefa I. – August Silný doufal, že takto posílí svou reputaci a posune se v říšské hierarchii ještě výše (byl říšským vikářem). Za princovu nevěstu byla vybrána Marie Josefa,⁵⁷ svatba se uskutečnila v roce 1719 ve Vídni (Dražďany se pak staly kulisou velkolepé dvorské slavnosti, což lze vnímat jako kontrast ve srovnání s univerzitními oslavami jubilejního roku 1717).⁵⁸ Arcivévodkyně Marie Josefa se stala svému tchánovi Augustu Silnému duchovní partnerkou a spojenkyní především při rozšiřování sbírky ostatků (katolických) svatých – podařilo se jí získat i část žebra svatého Benna, který byl symbolem saského předreformačního katolictví.⁵⁹ S příchodem Marie Josefy do Drážďan se ustálily pravidelné katolické bohoslužby především u dvora,⁶⁰ což byl (vedle „získávání duší“) jeden z důležitých cílů papežské politiky v Sasku, jehož bylo dosaženo především prostřednictvím jezuitů. Zástupci Tovaryšstva Ježíšova, v Sasku značně neoblíbení, zde byli personifikováni Augustovým zpovědníkem, páterem Karlem Moritzem Votou.⁶¹ August Silný se snažil pochyby o tom, že hodlá dosazovat na vlivná místa katolíky, resp. neluterány, minimalizovat a neustále vydával takzvaná ujištění o víře, z jejichž množství v určitém

55 J. STASZEWSKI, *August II*, s. 35.

56 Tamtéž, s. 21–39.

57 J. ZIEKURSCH, *August der Starke und die katholische Kirche*, s. 272–275.

58 Komemorační rytiny a tisky slavností spojených s drážďanskými svatebními oslavami, které nechal ve dvacátých letech zhotovit August Silný, shromáždila a okomentovala C. SCHNITZER, *Constellatio Felix*; srov. TÁŽ, *Königreiche – Wirtschaften – Bauernhochzeiten. Zeremonielltragende und-unterwandernde Spielformen höfischer Maskerade*, in: Jörg Jochen Berns – Thomas Rahn (Hgg.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 280–331, zde s. 307–309.

59 Svatý Benno (okolo 1010–1106) byl míšeňský biskup, který byl svatořečen v době reformace, jeho ostatky však byly ještě ve dvacátých letech 16. století převezeny do Bavorska a on se stal patronem Mnichova. Srov. např. *Bayern und Sachsen in der Geschichte. Wege und Begegnungen in archivalischen Dokumenten*, Dresden – München 1994, s. 167–170.

60 V roce 1708 byla vybudována dvorská kaple v tzv. Taschenbergpalais, který stojí těsně u zámku. Teprve za vlády manžela Marie Josefy byla započata (1739) stavba katolického svatostánku v Drážďanech – došlo tak k vyvrcholení nejen opětovného zavedení katolické církve v Sasku, ale rovněž s tím spojené vizualizace tohoto nepřátelsky vnímaného elementu. Srov. Dagmar FREIST, *Religionssicherheiten und Gefahren für das „Seelenheil“*. *Religiös-politische Befindlichkeiten in Kursachsen seit dem Übertritt Augusts des Starken zum Katholizismus*, in: U. Rosseaux – G. Poppe (Hgg.), *Konfession und Konflikt*, s. 35–53, zde 45–47.

61 Vota byl rovněž zpovědníkem Jana Sobieského. Demonstrace výsledovatelné kontinuity stála pro Augusta Silného v jeho konceptu prosazování moci na prvním místě.

časovém úseku se dá vyvozovat míra nespokojenosti nejen saských stavů.⁶² Navíc do „nátlakové kampaně“ vstupovali i jiní panovníci, jako tomu bylo například při uzavírání míru v Altranstädtu.⁶³

Poté, co vešlo v obecnou známost prostřednictvím veřejné konverze, že ke katolictví přestoupil i kurfiřtský princ, se situace uvnitř Saska opět vyhrotila – využili toho propagandisté (spojení jednak s pietistickým okruhem z univerzity v Halle/Saale, jednak s pruskými vládními kruhy). Za zvláštní pozornost stojí obzvláště pamflet, který měl podobu dopisu, jež měla svému synovi poslat Christiana Eberhardina. Matku o své veřejné konverzi princ Fridrich August osobně zpravil 23. října 1717. Propaganda využila mimo jiné toho, že Christiana Eberhardina většinu času trávila mimo kurfiřtský dvůr v Drážďanech, sídlila především v klášteře Pretzsch. A tak bylo uvěřitelné, že by sama skutečně dopis svému „odpadlému synovi“ mohla napsat. List začíná tklivými slovy o plačící matce/Rachel – „*weinende Rachel*“.⁶⁴ Ovšem obdobné pamflety se objevovaly už v době, kdy konvertoval na sklonku předchozího století August Silný.⁶⁵ Ukazuje se tak propagandistická rovina reakce na konverze a její široký praktický rejstřík, který dosud nebyl přinejmenším v saském kontextu zcela využit.

Závěrem je možné shrnout metodologické a reinterpretační postupy, jejichž prostřednictvím lze popsané momenty saských dějin v první třetině 18. století analyzovat.

Konverze jako základní „filtr“ dění a počínání Augusta Silného – tento akt změny vyznání panovníka chápe konverzi nikoliv jako statickou skutečnost, jež by byla vázána na jeden jediný okamžik, nýbrž jako dynamický prvek, který dal „do pohybu“ mechanismy, jež stály dříve mimo pozornost historiografického výzkumu (úloha vedlejších větví

62 SHStA Dresden, f. 10026 Geheimes Kabinett, Loc. 356/1, fol. 04–393, obzvláště patrné je to v letech 1717/18 (fol. 64 ad.). Srov. K. FITSCHEN, *Der Glaubenwechsel Augusts des Starken*.

63 Také z tohoto důvodu altranstädtský mír (1706), který byl August Silný donucen uzavřít s Karlem XII., zahrnoval body zaručující přednostní postavení luteránské víry v Sasku. Srov. Jürgen Rainer WOLF (Hg.), *1707–2007 Altranstädter Konvention. Ein Meilenstein religiöser Toleranz in Europa*, Halle (Saale) 2008, obzvláště s. 9–20.

64 List *Die weinende Rachel* s vročením 1717 se vyskytuje v různých kopiích, resp. podobách (psané i tištěné): např. SHStA Dresden, f. 10026 Geheimes Kabinett, Loc. 759/10 nebo Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (dále jen SLUB Dresden), Fotothek, inv. č. df_dat_0005758.

65 Např. pamflet *Die weinende Mutter der Christlichen Lutherischen Kirchen über den Verlust ihres Höchstwehrten und allerliebten Sohns, welcher sich anietzo in den Schoss einer andern Kirchen-Mutter gesetzt hat...*, [l. s.] 1697, SLUB Dresden, inv. č. 392873990/4. Pamflet se vyskytoval v různých obměnách i v následujících letech, např. *Die Weinende Rachel durch welche Die umb das Heyl der Armen Seelen Bekümmerte Mutter, Catholische Kirche in kurzer Trauer und Toden Rede vorgestellt wird [...]*, Wienn 1715, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. inv. č. PPN720421268–dostupné on-line na URL: <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PID=PPN720421268>> [cit. 10. 1. 2017].

wettinského rodu; vztah obyvatel Drážďan k „těm na druhé straně“); je rovněž možné se ptát, jak s konverzí pracoval samotný August Silný, resp. co to pro Sasko znamenalo. Do jaké „vztahové sítě“ se August zapojil a jak na to reagovali ostatní protestantští panovníci, především dánský král, anglická královna Anna, brunšvicko-lüneburský kurfiřt, posléze anglický král Jiří I., kteří předtím patřili k bezprostřednímu spojeneckému (a rodinnému) okruhu saského kurfiřta.

Distribuce moci – pro tento aspekt připravily půdu pro výzkum takzvané nové kulturní dějiny, které do popředí postavily reprezentaci moci.⁶⁶ V saském případě se kupříkladu nabízí srovnání příprav (organizační zázemí, bezprostřední okolí panovníka) několika velkých slavností, které měly zásadní symbolický význam jak pro vládnoucí dynastii, tak pro saské obyvatelstvo.⁶⁷

Gender studies – genderový aspekt konverzí je v případě Augusta Silného velmi výrazný. Poté, co ke katolicismu konvertoval on i jeho syn, jisté „kontinuum“, k němuž se protestantské obyvatelstvo upínalo, představovala jeho manželka Christiana Eberhardina, jejíž role pevně luteránky byla v Sasku přijímána velice pozitivně. Byla definována jako „opěrný sloup protestantismu“ – a v kontextu oslav Lutherova jubilea a oznámení konverze kurfiřtského prince se navíc stala, jak bylo výše zmíněno, jakousi metaforou církve, již opouští (její jediný) syn (*weinende Rachel*). Dopis, který coby zkoušená matka měla vlastní rukou svému synovi napsat – že se jedná o falzum, se v historických pracích píše dlouho, ale dosud nebylo učiněno srovnání obdobné „propagandistické kampaně“ v souvislosti s konverzí Augusta Silného, v níž roli „opěrného sloupu protestantismu“, onu „plačící Rachel“, sehrála Augustova matka, dánská princezna Anna Sophie (zemřela v červenci 1717), jež byla oporou ve víře nejen své nové zemi, ale obzvláště v letech 1697–1717 snaše Christianě Eberhardině Braniborsko-Bayreuthské. A v konfesním protikladu pak k těmto dvěma luteránkám stojí Marie Josefa Habsburská, manželka kurfiřtského prince, katolička, která do Saska přišla od vídeňského dvora. Na odborné biografické (ať už čistě životopisecké či problémově analytické) zpracování čeká každá z nich.

66 Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?*, Berlin 2005; TÁŽ (Hg.), *Spektakel der Macht. Rituale im Alten Europa 800–1800. Katalog*, Darmstadt 2008; TÁŽ, *Des Kaisers alte Kleider. Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches*, München 2008; TÁŽ, *Rituale*, Frankfurt am Main u. a. 2013; srov. TÁŽ, *Einleitung*, in: Andreas Pietsch (Hg.), *Konfessionelle Ambiguität. Uneindeutigkeit und Verstellung als religiöse Praxis in der Frühen Neuzeit*, Gütersloh 2013, s. 9–26.

67 Srov. např. Iveta COUFALOVÁ, „*Schaut wie A: Rex seine Armee jetzt speiset...*“ Štola Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithainu (1730), in: Blanka Jedličková – Milena Lenderová – Miroslav Kouba – Ivo Říha (edd.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů I. Evropská gastronomie v proměnách staletí*, Pardubice 2016, s. 72–92.

Další historiografickou disciplínou, která v dané problematice nabízí zajímavé možnosti výkladu, jsou bezpochyby *církevní dějiny* (jak v protestantském, tak katolickém diskurzu), které by saskou problematiku první poloviny 18. století interpretovaly nikoliv jen v intencích kurfiřtřské konverze, resp. krize protestantismu, ale jako proces vztahující se minimálně k celé šíři Svaté říše římské či dokonce mimo ni – kontext celoevropského protestantismu byl dosud v tomto případě zcela upozaděn. Jak situaci protestantů například ovlivnil postup proti protestantům ve Francii? Jaké zprávy se do Saska, resp. německých zemí, z francouzského území dostávaly a jak byly recipovány?⁶⁸

Stýkání dvou komunit (zde protestantské a katolické) je také vhodným subjektem emočního výzkumu, *emociology*.⁶⁹ Vymezování jedné komunity vůči druhé využitím různých emočních strategií, ať už fyzicky zachytitelných (pláč, násilí apod), či pouze pocitových (pocit sounáležitosti atd.), resp. zachycení zpráv, co si lidé o tomto emočním prožívání mysleli, jak jej vnímali a chápali, otevírá další možnosti poznání komplikované epochy na počátku 18. století. Jak hluboko ovlivňovala tyto emoční styly víra?⁷⁰

V diskusi o *místech paměti* (*Erinnerungsorte*) je možné využít kontextualizaci Luthérova jubilea jako (ne)místa německé paměti v souvislosti s oznámením o změně vyznání kurfiřtřského prince, pokračovatele vládnoucího rodu. Nabízí se tak možnost diskuse o konverzích Augusta (II.) Silného i Augusta (III.) jako míst paměti nejen v dějinách Saska, ale i rodu Wettinů: konverzí prince Fridricha Augusta došlo definitivně k rekonverzi/rekatolizaci rodu – od roku 1697, respektive 1717, byli všichni následující kurfiřti kontinuálně katolického vyznání.⁷¹

A konečně *výklad „druhého života“* konverzí – konverze samotného Augusta, jeho syna i dalších příbuzných ovlivnily výklad saských dějin. Předmětem výzkumu se mimo jiné mohou stát tyto změny víry a jejich propagandistické využití v rámci „reprezentační strategie“ jednak katolické církve v následujících staletích – za všechny zde zmiňme například štrasburského biskupa a církevního historika Andrease Rässe a jeho monumentální dílo o konvertitech⁷² –, jednak pruské státní propagandy, které se postupně podařilo německý

68 Na tuto problematiku upozornil např. Max L. BAEUMER, *Lutherfeiern und ihre politische Manipulation*, in: Reinhold Grimm – Jost Hermand (Hgg.), *Deutsche Feiern*, Wiesbaden 1977, s. 46–61, zde s. 47. Upozorňuje mj. na postup Karla IX. proti hugenotům.

69 Shrnutí možných postupů tohoto bádání Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, *Dějiny emocí: nové paradigma ve studiu historie*, Český časopis historický 114, 2016, č. 2, s. 291–315.

70 Barbara H. ROSENWEIN, *Emmotional Communities in the Early Middle Ages*, New York 2006, zde obzvláště s. 79–99.

71 K Augustovi v tomto kontextu např. Miloš ŘEZŇÍK, *August der Starke. Guter Mäzen und schlechter König?*, in: Hans Henning Hahn – Robert Traba (Hgg.), *Deutsch-Polnische Erinnerungsorte*, Bd. 2: *Geteilt/Gemeinsam*, Paderborn 2014, s. 273–293.

72 *Die Convertiten seit der Reformation [nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt]* (13 dílů, 1866–1880). Jaký byl rámec jeho práce [srovnání s podobnými pracemi, např. s Friedrich Wilhelm von

prostor ovládnout. Je možné odpovědět na otázku, zda by se tak stalo i bez konverzí na saském kurfiřtském dvoře?

Ammon (Hg.), *Galerie der denkwürdigen Personen, welche im XVI., XVII. und XVIII. Jahrhunderte von der evangelischen zur katholischen Kirche übertreten sind*, Erlangen 1833]? V této souvislosti si můžeme klást další otázky, především jakým způsobem docházelo ke „konstruování/vytváření“ raně novověkého konvertity v 19. století a jakou roli později ve výkladech katolické (i protestantské) propagandy hrál?

Summary

Luther's Anniversary (1717) and Conversion in the Saxon Elector's Court: starting points and possibilities of the research

Augustus the Strong (1670–1733), Elector of Saxony, converted in June 1697 to Catholicism and then he was elected the King of Poland (Augustus II). His conversion wasn't accepted in Saxony or by Protestants in the Holy Roman Empire amiably, besides it complicated the fragile system constructed for a long time after the Thirty Years' War. The situation has become even more complicated when the Electoral Prince Frederick Augustus (in spe Augustus III) also

converted. It happened in two phases: first secretly (in Bologna, 1712), then publicly (in Rome, October 1717). And the Prince's coming out was connected with the culmination of celebration of the 200th Anniversary of Reformation, so called Luther's Jubilee, in 1717, in Saxony and in the whole Holy Roman Empire. The study summarizes the present research and attempts to define further exploration paths using new methodologies or new ways of reinterpretation.